

el-Hatîb el-Bağdâdî'nin Muhtevâ ve İstılahları Bağlamında Hadis Usûlüne Etkisi

“Khatîb al-Bağdâdî's Effect
in Hadîth Methodology: In
Terms of Contents and
Terms”

Veli ABA*

Abstract: al-Hatîb al-Bağdâdî is a hadîth scholar who made great contributions to the tradition of the hadîth in general, especially in his books *al-Kifâye* and *al-Câmi'*, and his various works on the independent issues of the hadîth method. The influence of the previous scholars in the shaping of the intellectual structure of Hatîb, which received many works of Islamic sciences and preserved works in some fields of Islamic sciences, is an indisputable fact. Likewise, the author has had great influence on other scholars, especially hadîth scholars. In this work, we will discuss the scholars, subjects and terms that affected him and in turn were influenced by him based on mainly his scholarship in the area of hadîth methodology.

Citation: Veli ABA, “el-Hatîb el-Bağdâdî'nin Muhtevâ ve İstılahları Bağlamında Hadis Usûlüne Etkisi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIV/1, 2016, pp. 75-98.

Key words: Hadîth, Hadîth methodology, al-Hatîb al-Bağdâdî, *al-Kifâye*. Hadîth Receiving and Riwayah Methods.

I. Giriş:

Hız. Peygamber'in ashabıyla beraber hicret ettiği Medine, İslâm'ın ilk devirlerinde hadislerin diğer İslâm beldelerine göre daha çok intişar ettiği bir şehir olmuş ve Dâru's-sünne adıyla anılmış, ne var ki, yeni fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyası, sahâbiler için yeni mekânlara yerleşme sebebini meydana getirmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinde Medine'de yaşayan sahâbiler, yeni fethedilen beldelere yerleştiklerinde Hız. Peygamber'in hadisleri onlar eliyle değişik şehirlere dağılmıştır. Başlangıç yıllarına göre geniş İslâm beldelerine sahâbiler aracılığıyla hadislerin dağılması, hadis talebelerini yıldırmanın, onlar Hız. Peygamber'in bir hadisini elde etmek için bile olsa meşakkatli yolculuklar yapmaktan vazgeçmemişlerdir.

el-Hatîb el-Bağdâdî gerek hadis usûlüne dair eseri *el-Kifâye*'si gerekse hadis usûlünün neredeyse her bir meselesine dair müstakil olarak kaleme aldığı di-

* Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, vaba75@hotmail.com

ger eserleriyle hadis usûlü alanının en velûd şahsiyetlerinden biri olarak tanınmıştır. Hadis usûlünün hemen her konusuyla ilgili müstakil eserler kaleme alan el-Hatîb, hem kullandığı yöntem, hem zamanına kadar ele alınmamış konuları ilk defa ele alması yönüyle bu alanın önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilir. Hiç şüphesiz, birçok hadis usûlü konusunda müstakil eser kaleme alan, bazı hadis ıstılahlarını ve meselelerini ilk defa tarif edip, işleyen el-Hatîb gibi bir şahsiyetin hadis usûlü görüşlerini birkaç konuyla sınırlandırıp ele almak onun anlayışını ve metodunu sıhhatli bir şekilde ortaya koymak adına yeterli olmayacaktır.

el-Hatîb el-Bağdâdî hakkında yapılmış önceki çalışmalara genel olarak bakıldığında müellifin daha çok hadis kültüründeki yerinin ya da onun belirli bir kitabının ele alındığı görülür. Bu çalışmalar genel hatlarıyla değerlendirildiğinde onun özellikle de hadis usûlcülüğünü ortaya koyacak, bir biri ardına kaleme aldığı hadis usûlü meseleleriyle ilgili telifâtındaki etkileri gün yüzüne çıkaracak bir çalışmanın olmadığı anlaşılacaktır. Oysaki hadisleri anlama ve yorumlamada mihenk taşı kabul edilen hadis usûlü müstakil bir ilim dalı olsa da diğer İslâmî ilimlerden bağımsız düşünülemez. Tarihi süreçte diğer ilim dallarıyla birlikte hadis usûlünün günümüzdeki formatı da belli bir etkileşim dairesinde vukua gelmiştir. İslâmî ilimlerin değişik birçok dalında görüşler ileri sürüp eserler ortaya koyan el-Hatîb için bu etkileşimin ayrı bir değeri vardır. Dolayısıyla, bu çalışmada müellifin önce etkilendiği ilim dalları, görüşleri, etkilendiği şahıslar ele alınıp daha sonra meydana getirdiği düşünce ve eserlerle haleflerine yaptığı tesir incelenecektir.

II. el-Hatîb'in Hayatı ve İlmi Kişiliği

Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî kendi ifadesine göre hicrî 392 yılı Cemâziyelâhir ayının bitimine altı gün kala Perşembe günü (Milâdî 9 Mayıs 1002) Derzicân'da doğmuştur.¹ el-Hatîb, eseri *Târîhu Bağdâd*'ında "Allah kendisinden razı olsun, babam Ali b. Sâbit b. Ahmet b. Mehdî Ebü'l-Hasen el-Hatîb" diyerek başladığı babasının terceme-i halinde onun Arap asıllı biri olduğunu belirtmiştir.²

Hadis usûlünün önemli temsilcilerinden olan el-Hatîb, İslâmî ilimlerin çoğuyla ilgilenmiş biridir. O, ilk hadis öğrenimine hicrî 403 (milâdî 1026) senesinde henüz on bir yaşlarındayken başlamıştır.³ Yaklaşık yirmi yaşlarına kadar

¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, (I-XVI.), thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I. baskı, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî 2002, XIII, 133. el-Hatîb verdiğimiz doğum bilgilerinde yer olarak Derzicân'ı zikretmemiştir. Doğum yeri olarak Derzicân bilgisi için bkz. Zehebi, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (I-XL), Kahire: Dârü'l-hadis 2006. XIII, 419.

² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 279.

³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 211; İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, (I-VII),

geçen zaman diliminde, hadis ilmi ile birlikte fıkah ilmini beraber yürüttüğü kaynaklardan anlaşılmaktadır. Fıkah ilminde belli bir yere geldikten sonra müellifin tamamen hadise yöneldiğinden bahsedilmektedir.⁴ Müellifin hadisten tarihe, fıkihtan edebiyata kadar çeşitli ilim dallarındaki birçok eserinin onun ilmi seviyesini göstermeye yetecek düzeyde olduğu açıktır. Bu durumda farklı ilmî disiplinler içerisinde belirli bir seviyeye gelen müellifin hem temel ilgi alanının teşkil eden hadisle, hem de diğer ilim dallarıyla etkileşimi kaçınılmaz bir vakıdır.

Kaynaklarda, el-Hatib'in ilmi kişiliğiyle ilgili dost ve düşmanlarından birçok methiyenin yer aldığı görülmektedir. Her ilim sahibine yapılan eleştiriler gibi el-Hatib'e de bazı eleştiriler yöneltilmişse de ricâl edebiyatı ve diğer kaynaklar gözden geçirildiğinde el-Hatib hakkında övücü cümlelerin çok daha fazla yer aldığı müşahede edilmektedir. Küçük yaştan itibaren hadis meseleleri ve hadis usûlü ilmine olan meyli/sevgisi ve eserlerinin kahir ekserisi bu alanda olması hasebiyle "Bağdâd'a/Bağdâd'lılara Dârekutnî"den sonra onun gibisi gelmedi"⁵ cümlesi el-Hatib'in ilmi derinliğini en güzel biçimde ortaya koyan ifadelerdir.

Hicrî 463 (milâdî 1071) senesinin Ramazan ayı ortasında hastalanan el-Hatib kendisi öldükten sonra bütün eşyalarının tasadduk edilmesini istemiş, bütün kitaplarını da, Müslümanların istifadesine sunulmak üzere Ebü'l-Fadl b. Hayrûn'a teslim etmiştir.⁶ el-Hatib, 7 Zilhicce 463 Pazartesi (5 Eylül 1071) günü kuşluk vakti Bağdâd'da Darbu's-Silsile semtindeki Nizamiye Medresesi yakınında oturmakta olduğu evinde vefat etmiştir.⁷

thk. İhsân Abbâs, Beyrût: Dâru Sâdir 1971, I, 92; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XIII, 421; *Tezkiratü'l-huffâz*, III, 221.

⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 92; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XIII, 29; *Tezkiratü'l-huffâz*, III, 221; el-Uş, Yûsuf, *el-Hatib el-Bağdâdî müerrihu Bağdâd ve muhaddisuhâ*, Mektebetü'l-arabiyye, Dimeşk, 1945, s.18-21; Tahhân, Mahmûd, *el-Hâfiz el-Hatib el-Bağdâdî ve eseruhü fi ulûmi'l-hadis*, I. baskı, Riyâd 1401/1981, s. 33.

⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, (I-XI), thk. Mahmûd el-Arnaûd, I. baskı, Dimaşk/Berut: Dâru İbn Kesîr 1986, I, 39, 50; İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah, *Târihu Dimeşk*, (I-LXXX), thk. Amr b. Garâme el-Umrevî, Dârü'l-Fikr 1995, VI, 35; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XIII, 57; a.mlf., *Tezkiratü'l-huffâz*, III, 222.

⁶ İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-umemi ve'l-mulûk*, (I-XIX), thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ ve Mustafa Abdulkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye 1992, XVI, 134; Yâkût el-Hamevî: Şihâbüddîn Ebü Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, (I-VII), II. baskı, Beyrût: Dâru Sâdir 1995, I, 390; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, III, 226.

⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI, 134; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, III, 226.

III. Etkilendiği İlim Dalları

Diğer bütün ilimlerde olduğu gibi İslâmî ilimler içerisinde de bir bilim dalının diğerini etkilemesi ya da aynı bilim dalı içerisindeki konuların birbirleriyle olan münasebetleri tabii bir durumdur. Elbette ki bu husus hadis usûlü için de geçerlidir. Hadis ilim dalının hem usûlünün hem de terminolojisinin teşekkülü belirli bir tarihi süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Gerek hadis usûlü gerek diğer ilim dalları için ileri sürülecek bir görüş ve ortaya konacak olan bir tespit, bunların tarihi süreç içindeki aşamalarını bilmeye bağlıdır. Aynı durum söz konusu ilim dallarının temsilcilerinin birbirlerine olan etkileri için de geçerlidir. el-Hatîb küçük yaştan itibaren başladığı ilmî faaliyetlerine farklı birçok ilim dalını kapsayacak şekilde devam etmiş ve bu alanların her biriyle ilgili değişik eserler kaleme almıştır. Müellif hadisten fıkha, tarihten kelâma kadar gerek hocaları gerek bu alanlardaki eserler vasıtasıyla entelektüel alt yapısını oluşturmuş, vazgeçilmez bir nitelik arz eden bu vasfını da kendisinden sonrakilere yansıtabilmiştir.

A. Hadis Usûlcülerinin Etkileri

el-Hatîb'in hadis usûlcüleri⁸ üzerindeki etkilerinin ele alınacağı bu kısımda evvela müellifin etkilendiği ilim dalları üzerinde durulacaktır. Bunlar içerisinden de öncelikle hadisçiler ve hadis usûlcüleri ağırlıklı olarak ele alınacak, daha sonra da ayrıntılı bir şekilde çalışmanın temel konusuna değinilecektir. el-Hatîb'in yaşadığı asır rivâyetlerin senetlerle işlendiği, nakledilen bilgilerin bir kitaptan dahi olsa kaynak olarak umumiyetle şahıslara atıfların yapıldığı bir dönem olarak bilinmektedir. Buna ilâveten, el-Hatîb'in yaşadığı asra kadar geçen zaman diliminde müstakil olarak kaleme alınan pek fazla hadis usûlü kitabı olmadığı bilinmektedir. Olanlardan bazıları da günümüze kadar ulaşmamıştır. Bunu genelde günümüze kadar ulaşabilen hadis usûlü kitapları olarak değerlendirdiğimizde bu sayı müellifin *el-Kifâye*'siyle birlikte sadece üçtür.

Bahsettiğimiz dönemin karakteristik özelliklerinden dolayı, el-Hatîb üzerinde etkisi olan telifâtın ziyade bunların müelliflerinin ele alınmasının daha isabetli olacağı muhakkaktır. Bu sebeple konu daha ziyade bu mecrada değerlendirilecek, yer yer de eserlerin etkisinden bahsedilecektir.

Öncelikle belirtmelidir ki sadece *el-Kifâye*'ye değil el-Hatîb'in diğer eserlerine de kaynaklık eden kitap ve şahısları eksiksiz olarak vermek gerçekten zordur. Bunun en önemli sebeplerinden biri, el-Hatîb'in hocalarının sayısının

⁸ el-Hatîb üzerinde etkisi olan hadis usûlcülerini ele alırken aynı zamanda hadis usulüyle ilgili konulara dair görüşleri ve eserleri olan şahıslara ve kitaplarına da yer yer değineceğiz. Çünkü hadis usûlü terminolojisinin başlangıcından gelişmesine kadar geçen zaman diliminde birçok şahıs, farklı ilim dallarıyla ya da aynı ilim dalı içerisinde birden fazla ilim dalını ilgilendiren eserler kaleme almışlar ya da görüşler serdetmişlerdir. Bu özellikleriyle tebarüz etmiş şahısları sadece bir kategoride değerlendirmek yerinde olmayabilir.

çokluğu ve eserlerinin bazılarının günümüze kadar ulaşamamış olmasından ileri gelmektedir. Bu yüzden burada öncelikle el-Hatib'in *el-Kifâye* ve diğer hadis usûlü eserlerini daha çok dikkate alacağız. Bu yapılırken de ağırlıklı olarak müstakil hadis usûlü eserlerinden olan *el-Muhaddisü'l-fâsıl* ve *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* göz önünde bulundurulacaktır.

el-Hatib'in hem *el-Kifâye*'sinde hem de *el-Câmi'* adlı eserinde geçen senetlere, rivâyetlere ve konuların tertibine bakıldığında er-Râmerhürmüzî'nin müellif üzerindeki etkisi açıkça görülecektir. Müellifin *el-Kifâye* ve *el-Câmi'* adlı eserinde aynı senetlerle Râmeürmüzî'ye dayanan alıntılar göz önünde bulundurulduğunda ilk başta el-Hatib'in serdettiği nakilleri bizzat Râmeürmüzî'nin eserinden okuyarak değil de hocaları vasıtasıyla yaptığı görülecektir. el-Hatib'in kaleme aldığı hiçbir eserinde *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'dan bahsetmemesi bunun en güçlü delillerindedir. Ayrıca kullanılan rivâyet sîgalarında da bunlarla ilgili delâletler görülmektedir. Tarafımızdan el-Hatib'in *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'dan yaptığı alıntılara işaret eden nakillerde kullandığı rivâyet sîgalarının hiçbirinde Râmeürmüzî'nin kitabını bulduğunu ya da tamamen veya kısmen değişik metotlarla nüshasını elde ettiğini gösterir bir karineye rastlanılmamıştır. Fakat şu hususu da göz önünde tutmak gerekir ki, talebenin okuduğu veya icâzet yoluyla elde ettiği kitaptan naklederken kitap ismini zikretmeyip doğrudan şeyhinin ismini söylemesi dönemin en önemli özelliklerinden biridir. İşte bundan dolayı el-Hatib'in *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ı kesin olarak görmediğini söylemek doğru olmayacaktır. Buna ilâveten bizzat kitap olarak okuyup elde ettiğini gösterir açık bir karine bulunmasa da el-Hatib'in müstakil bir kitap olarak *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'dan değişik metotlarla istifade ettiğine işaret eden senet ve rivâyet kullanımından başka, *el-Kifâye*'deki bazı konuların tertibi de buna açık bir delil niteliğindedir. Çünkü *el-Kifâye*'deki bazı konuların sıralanışı *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'la neredeyse birebir örtüşmektedir. Meselâ hadis tahammül ve edâsıyla ilgili konuların tertibi buna açık bir misâldir. *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da icâzet ve münâvele aynı bab başlığı altında ele alınmış ve peşinden bir alt başlık olarak icâzetle ilgili şiiere yer verilmiştir. Hemen bu konunun peşinden de vasiyyet bahsi ele alınmıştır. *el-Kifâye*'deki tertibe baktığımızda da benzer durum göze çarpmaktadır.

Aynı şekilde icâzet bab başlığı verilerek icâzet metodunun ilk çeşidinin münâvele olduğundan bahsedilmiş ve bunun peşinden de buna bağlı alt başlıkta "icâzetle ilgili şiiir" başlığı altında *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da geçen şiiir nakledilmiştir. Sonra da aynı şekilde vasiyyet babı açılmıştır.⁹ *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın el-Hatib üzerindeki etkisi sadece *el-Kifâye*'deki kullanılan senetler ve konuların tertibiyle münhasır değildir. Onun ve *el-Câmi'* adlı eserindeki bazı içerik ve

⁹ krş. Râmeürmüzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdurrahman b. Hallâd, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, thk. Muhammed Accâc el-Hatib, Beyrut 1404, s. 435-459; el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 326-352.

değerlendirmeler de söz konusu tesiri açıkça göstermektedir. Meselâ hadis yazımı esasında iki hadisin birbirine karışmaması için küçük bir daire konması meselesi hakkındaki aynı rivâyet er-Râmeihürmüzî'ye varan senetle *el-Câmi'* adlı eserde de zikredilmektedir.¹⁰

el-Hatîb'in her ne kadar senetleri en-Nisâbüri'ye kadar dayanan rivâyetleri mevcut olsa da, el-Hatîb üzerindeki etki bakımından *el-Muhaddisü'l-fâsil* için ileri sürülen iddiaların Hâkim'in *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*'i için de geçerli olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir. Yine Hâkim'in *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*'i de el-Hatîb'in eserlerinde isim olarak zikredilmemektedir. Fakat el-Hatîb, *Târih*'inde terceme-i hâlini verdiği Hâkim'in ulûmü'l-hadis konusunda eserleri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca devamında da Hâkim'den nakilde bulunan kimselerden kendisinin istifade ettiğini bilgisi yer almaktadır.¹¹ Zaten en-Nisâbüri'nin ismi bizzat el-Hatîb'in *el-Kifâye* ve diğer bazı eserinde de zikredilen senetlerde kullanılmıştır.¹² Buna ilâveten el-Hatîb eserlerinin birçok yerinde el-Hâkim en-Nisâbüri ismini zikretmeden bu şahıstan hadis ricâliyle ilgili Muhammed b. Nu'aym veya Muhammed b. Nu'aym ed-Dabbî ismiyle nakillerde bulunmuştur.¹³

Bunların yanında hadis usûlünün değişik konularına dair çeşitli eserleri ve görüşleri olan diğer bazı hocalarının ve bunların nakilde bulunduğu kimsele-
rin de el-Hatîb üzerindeki etkisi onun vermiş olduğu bilgilerden anlaşılma-
ktadır. Meselâ el-Hatîb'in özellikle *el-Kifâye* ve *el-Câmi'* adlı eserlerinde en fazla
istifade ettiği hocalardan bazıları; el-Ezherî (v. 435/1043), es-Sayrafi (v.
421/1030), İbn Rizkûye (v. 412/1021), Ahmed b. Hasan el-Hayrî (v. 421/1030),
el-Berkânî eş-Şâfiî (v. 425/1034), İbn Fadl el-Kattân (v. 415/1024), Ebû Nu'aym
(v. 430/1039) gibi âlimlerdir.

el-Hatîb'in sadece *el-Kifâye* ve *el-Câmi'* adlı eserleri değil diğer bazı eserle-
rinde kullandığı senetler ve rivâyetler de usûl-ü hadis bilgisinin oluşmasında
etkili olan zengin literatüre işaret etmektedir. Meselâ bunlardan İbn Ebi'd-
Dünyâ'ya (v. 208/823) ait otuz dokuz eserin el-Hatîb'in kütüphanesinde mev-
cut olduğu, el-Hatîb'in kütüphanesinde Dârekutnî'ye (v. 385/995) ait on bir
eser olduğu kaydının¹⁴ yanında, *Târihu Bağdâd*'inde Yahyâ b. Ma'in'den (v.

¹⁰ krş. Râmeihürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 606; el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, I, 273. Bu iki eser arasında bu tür tedâhüller hayli fazladır. Örnek olması hasebiyle sadece bununla yeti-
nilmiştir.

¹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 509.

¹² en-Nisâbüri'ye dayanan bazı senetler için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 150, 160,
392, 436; *el-Câmi'*, I, 381; II, 295, 301.

¹³ Bunlardan bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 36, 111, 159; *el-Câmi'*, I, 80,
112, 43, 171, 339, 368; II, 6, 12, 37; *Telhisü'l-müteşâbih*, s. 252; *Tâli't-Telhis*, I, 255; *Şerefu
ashâbi'l-hadis* (Dâru İhyâ-i's-sünne baskısı), s. 57, 59, 66, 119, 136; *Târihu Bağdâd*, II, 236,
360, 423; III, 60, 189, 276; IV, 363, 458.

¹⁴ el-Uşş, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 114.

233/847) sonra en fazla iktibası Dârekutnî'den yaptığı söylenmektedir. Yahyâ b. Ma'in'in sadece *Târih*'inden iktibasta bulunduğu söylenen el-Hatib'in, Dârekutnî'ye ait çeşitli eserlerden 1092 alıntı yaptığı belirtilmektedir.¹⁵

Şu ana kadar anlatılanlardan da görüldüğü üzere, el-Hatib kimi zaman hocaları aracılığıyla, kimi zaman değişik metotlarla elde ettiği kitaplar vasıtasıyla, yaşadığı devirde ve daha önceki asırlarda hadis ve hadis ilmiyle uğraşmış birçok âlimlerden istifade etmiştir. Söz konusu durumu bazen kitap ve şahıslarla ilgili verdiği açık bilgilerden, kullandığı yöntemlerden, kimi zaman da rivâyetleri yorumlamasından açıkça anlamak mümkündür.

B. Fıkıh Usûlcülerinin Etkileri

Tarihi süreç içinde hadislerin anlaşılması ve yorumlanması meselesinde farklı gruplar arasında tartışmaların yapıldığı bilinen bir gerçektir. Söz konusu meseleden neşet eden bu tartışma İslâm düşüncesinin teşekkül devrinde, Ehl-i hadis ile Ehl-i fikhî karşı karşıya getirmiştir. Muhaddisler, fakihleri hadis bilmemekle ve rey ile kıyası hadislere tercih etmekle suçlarken, fakihler ise Ehl-i hadise rivayet ettikleri üzerinde düşünmeyen birer râvî ve nakilci gözüyle bakmış ve onları ilim hamalları, bilgi taşıyıcıları olarak değerlendirmişlerdir. Bu ihtilaftan dolayı her iki taraf da birbirinden etkilenmişlerdir. Yeri geldiğinde hadis ilmi ve usûlü üzerinde çalışan muhaddisler hadis ve sünneti anlamak için büyük oranda usûl-i fikhın kural ve kaidelerini kabul etmek durumunda kalmışlardır.¹⁶

el-Hatib'in hem hadis usûlüyle ilgili eserlerinin hem de diğer bazı eserlerinin mukaddimesine bakıldığında müellifin bir hadisçi olmasına rağmen hadisin fikhını düşünmeyen, hadisi anlamaya çalışmayan, kısacası lafzlara takılıp kalan hadisçileri sık sık eleştirmesi, fakihleri övmesi, hadisçilere fakihlerden, fakihlere de hadisçilerden istifade etmelerini tavsiye etmesi gibi sözleriyle karşılaşırız. Aslında müellifin bütün bu tavsiyeleri dikkatlice okunduğunda onun asıl niyetinin hadisçilerle fakihleri uzlaştırmak olduğu anlaşılacaktır.¹⁷

el-Hatib'in eserlerindeki usûl-ü fikhın izlerini öncelikle onun belli bir süre fıkıhla ilgilenmesiyle irtibatlandırmak yanlış olmasa gerek. Fıkıh ve usûl-ü fikhîhçuların müellif üzerindeki bu tesiri sadece hayatının ilk devirleriyle sınırlı kalmamış hocaları ve bu ilimle ilgili ortadaki eserler aracılığıyla daha sonraları da devam etmiştir.¹⁸

¹⁵ Mehmet Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, SÜSBE, Basılmış Doktora Tezi, Konya, 1997, s. 331.

¹⁶ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1997, s. 3, 4.

¹⁷ Daha geniş bilgi için bkz. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Fakih*, II, 140, 152; el-Hatib el-Bağdâdî, *en-Nasîha li ehli'l-hadis*, s. 37; el-Hatib el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis*, s. 4.

¹⁸ Müellifin farklı ilim dallarıyla olan irtibatı için bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 92.

el-Hatîb'in yaşadığı Hicri V. asır fıkıh mezheplerinin kendi metotlarını tedvin ettikleri bir dönem olarak da kabul edilir. Müstakil bir hadis usûlü kitabı olmasa da içeriği yönünden hadis konularından bazılarını da ele alan el-Hatîb'in *el-Fakîh*'inin Şafîî mezhebi hadisçi özelliğini yansıttığı belirtilmektedir. el-Hatîb'in özellikle *el-Fakîh*'ine bakıldığında ona tesir etmiş bazı fakihleri müellifin onlardan yaptığı alıntılardan anlamak mümkündür. Meselâ el-Hatîb *el-Fakîh*'te el-Kâdî Ebu't-Tayyib'ten (v. 450/1058) otuzdan fazla alıntı yapmıştır.¹⁹ Ayrıca İbn Hâmmâme (v. 434/1042) yine *el-Fakîh*'te el-Hatîb'in en çok nakilde bulunduğu Şâfiî mezhebi fakihlerindedir.²⁰ el-Hatîb'in, Şâfiî fukahâsından olan Ebû Hâmid el-İsferâî'nin (v. 406/1016) meclisinde fıkıh derslerine gidip geldiği bilinmektedir.²¹ Ebû Tayyib et-Taberî (v. 450/1058) el-Hatîb'in Şafîî fıkhiyla ilgili kendisinden ders aldığı hocalarındandır. et-Taberî yaşadığı asırda Şafîî mezhebinin önde gelen zatlarından kabul edilmiştir.²²

el-Hatîb'in eserlerine bakıldığında onun üzerinde etkili olan en önemli kişilerden birinin de eş-Şâfiî olduğu görülecektir. Özellikle usûlü fıkıh eseri olarak da kabul edilen *el-Fakîh* ve hadis usûlüne dair en önemli iki kitabı *el-Kifâye* ve *el-Câmi*' adlı eserlerinde de bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak İmâm Şâfiî'den alıntılarının müşâhede etmek mümkündür. Bunlardan bazıları Şâfiî kanalıyla gelen rivâyetlerken bazıları da onun kendi görüşleridir.²³

el-Kifâye'deki konuların anlatımında İmâm Şâfiî'ye dayandırılarak nakledilen ve onun görüşlerini yansıtan önemli mevzulardan birisi "haberlerin taksimi" başlığı konusuyla birlikte işlenen "haber-i vâhid" konusudur. İlk zamanlar haber-i vâhid terimi "Bir kişinin diğer bir kişiden rivâyet ettiği haber"²⁴ olarak lügat manasına uygun bir şekilde tanımlansa da, daha sonraları hadisçiler arasında meşhur olan tariflerde beyan edildiği gibi; haberi rivâyet eden râvî sayısı şart koşulmamış, bu haberin bir kişi tarafından rivâyet edebileceği²⁵

¹⁹ Kendisinden yaptığı nakillerin bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh*, I, 21 •, 313, 418.

²⁰ Bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh*, I, 199, 281, 300.

²¹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (I-XIV), thk. Ali Şeyrî, I. baskı, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-'Arabî 1988, XII, 3.

²² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* XVI, 39; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 98; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, V, 215; Subkî, Tâcüddîn Abdulvehhâb b. Takiyyuddîn, *Tabakâtu's-şâfiîyyeti'l-kübrâ*, (I-X), thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, II. baskı, 1413, V, 12.

²³ Bunlardan bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 36; *el-Câmi*, I, 223, 229; *el-Fakîh*, I, 221, 227, 253, 538.

²⁴ eş-Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osman b. Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir, I. baskı, Mısır: Mektebetü'l-Halebî 1358/1940, s. 369.

²⁵ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 369; İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalîhi ehli'l-eser*, thk. Abdullâh b. Dayfillâh er-Ruheylî, I. baskı, Riyâd, 1422, s. 55.

gibi, iki, üç veya daha fazla kişi tarafından da rivâyet edilebileceği belirtilmiştir.²⁶ Buna ilâveten âhâd haberle ilgili görüşlerinde el-Hatîb, İmam Şafî'den birçok nakilde bulunup, bizzat ismini de zikrederek onun verdiği örnekleri de-lil olarak göstermiştir.²⁷ Fakat âhâd haberle ilgili her konuda el-Hatîb'in eş-Şafî'ye katılmamıştır.²⁸

Ayrıca el-Hatîb'in bazı konuları ele alırken “cumhûrül-fukahâ şöyle dedi”, “fukahâ şöyle dedi” ifadeleriyle, fakihleri kastederek söylediği diğer ifadeler onun sadece mezkûr meselelerde değil diğer birçok hadis usûlü meselelerinde²⁹ fıkıh usûlcülerinden etkilendiğini göstermektedir. Bu tür tabirler el-Hatîb'in hem *el-Kifâye*'sinde hem de diğer eserlerinde geçmektedir. Hatta bazı yerlerde el-Hatîb bir konu hakkında ilim erbabının görüşlerini aktarırken hadisçilerden önce fakihlerin görüşlerini ya da hadisçileri zikretmeksizin sadece fakihlerin görüşleri vermektedir.³⁰

el-Hatîb'in fıkıh meseleleriyle ilgili müstakil olarak kaleme aldığı bazı kitaplarındaki görüşlerinde açık bir şekilde Şafî mezhebinin ve bu mezhebin temsilcisi İmâm Şafî'nin fikirlerini savunmuş olması da, onun üzerinde etkili olan fakihlerin daha çok Şafî mezhebi ekolünün temsilcileri olduğunu göstermektedir. Zaten daha önceleri de belirttiğimiz gibi müellifimizin Şafî mezhebi müntesibi olmasında herhangi bir şüphe yoktur. Müellifin fıkıhla ilgili bu meseleleri ele aldığı belli başlı kitaplarından; *el-Cehr bi-bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm fi's-salât*, *el-Kunût ve'l-âsârü'l-merviyye fihî alâ ihtilâfihâ ve tertîbihâ alâ mezhebi's-Şafî*, *Meseletü'l-ihcâc li's-Şafî fimâ üsnide ileyh ve'r-reddü ala't-tâinîn bi-azmi cehlihîm aleyh*, muhteva ve isimleri yönünden açıkça İmâm Şafî ve onun temsil ettiği mezhebin etkisini göstermektedir.

C. Tarihçilerin Etkileri

el-Hatîb üzerinde tesiri olan ilim dallarından biri de tarih ilmi ve bu ilimle işgal eden âlimlerdir. Burada tarih ilminin ve bu ilimle meşgul olan âlimlerin el-Hatîb üzerindeki etkisinden kasıt, müellifin daha çok bu ilme dair kitaplarından ve şahıslardan yaptığı nakillerdir.

²⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 32; Cezâiri, Tâhir b. Sâlih İbn Ahmed, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, (I-II), thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, I. baskı, Mektebetü'l-matbûâtü'l-İslâmiyye, 1995, I, 108.

²⁷ Bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 40, 46; *el-Fakih*, I, 283-292.

²⁸ Örnek olarak bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 32; *el-Fakih*, I, 277.

²⁹ el-Hatîb'in fıkıh usûlcülerinden etkilendiği diğer konulardan bazıları: Meselâ munkat' ve mürsel konusu için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 37, 405, 437; *el-Câmi*, II, 280. Adaletin tespit yollarıyla ilgili meselede değerlendirilen *şöhret* konusu için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 109, 111.

³⁰ Bunlardan bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 41, 48, 118, 120, 122, 149, 233, 296; *el-Câmi*, II, 190, 284; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis*, s. 8.

Hadis ve tarih ilminin bir alt dalı olan siyer-meğâzî disiplinlerinin konusu Hz. Peygamber'in hayatı ve faaliyetleriyle ilgili her türlü bilgi, belge ve rivâyeti toplamak ve nakletmektir.³¹ Genel kanaate göre tarih ilmi, hadisçilerin metodları ve isnâd sisteminden yararlanılarak ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmacı İslâm tarihinin hadis ilminden kaynaklandığını, hatta hadisin tevsik ve tenkit kaidelerinden yararlanarak ilmi bir hüviyet kazandığını ifade etmişlerdir. Hadis ve tarihin konularındaki yakınlıklardan dolayı ilk dönem hadis ve tarihçiliğinin başlangıcı olarak kabul edilen siyer ve meğâzî çalışmaları hadis ile iç içe yürümüştür.³² Ancak burada, İslâmî ilimlerin birçok dalında eserleri olan fakat hem hadis ve hadis usûlü alanında hem de tarih alanındaki müktesebatı daha fazla olması itibariyle bu yönüyle tanınan el-Hatîb'in tarihi kaynakları kullanması üzerinde durulacaktır.

İslâmî ilimler içerisinde muhaddislerin biyografilerini ihtiva eden kitaplara tarih adı verilmiştir. Esasen hal tercemeleri, tarih ilminin bir dalı olarak bilindiği için *Ricâl* kitapları tarih ilmi ile yakın ilişki içinde olagelmıştır. Hadis râvîlerinin biyografilerini ihtiva eden *Ricâl* kitapları, daha sonra her ilim dalı için ayrı ayrı büyük müstakil *Terâcim* kitaplarının yazılmasına sebep olmuştur.³³ Büyük ricâl kitaplarında muhaddis biyografileri ağırlıkta olmasına rağmen, değişik kesimlerden biyografilere de yer verilmiştir. Bu konuda ilk kitap el-Hatîb'in *Târîhu Bağdâd*'ıdır.

el-Hatîb'in yaklaşık otuz yılını verdiği *Medînetü's-selâm* ismiyle de kaydedilen *Târîhu Bağdâd* adlı eseri Bağdâd'ın kuruluşundan hicrî 460 senesine kadar üç asırdan beri Bağdâd'ta oturan veya buraya bir vesileyle gelen muhaddis, fakih, müfessir, kurrâ, zâhid, halife, vezir, şair, matematikçi, dil bilimci ve birçok meslek grubundan tanınmış kişilerin terceme-i hallerine dair bir kitaptır. Matbu nüshasında yar almayan biyografiler hariç, kitapta 7831 şahsın hal tercemelerinin mevcut olduğu bilinmektedir.³⁴

Kaynaklar arasında el-Hatîb'den önce Bağdâd tarihine dair yazılan eserlerin olduğu söylenmektedir. Bölgesel tarih kitaplarının telifinin hicrî III. asırda başlayıp IV. asırda yaygınlaştığı düşünülecek olursa, meşhur bir ilim merkezi olan Bağdâd'ın tarihinin daha önceden yazılmadığı düşünülemez. el-Hatîb'in kitabındaki nakillerden, bilhassa şu iki âlimin ondan önce Bağdâd ricâline dair kitapları olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, Ebu'l Hüseyin Ahmed b. Ca'fer İbnü'l-Münâdî (v. 336/947) olup onun da *Târîh*'i vardır. İbnü'l-Âdim (v. 660/1262), *Târîhu'l-huffâz* adını verdiği bu kitaptan iktibas yapmıştır. el-

³¹ Chick Boumrane, "İslâm Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış", (çev. Nesimi Yazıcı), *AÜİFD*, Ankara, 1988, XXX, 265. Ankara, 1988.

³² Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, TDV. Yayınları. Ankara, 1988, s. 208.

³³ Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. XI.

³⁴ bkz. *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 328.

Hatib ise bu kitaptan 416 alıntı yapmıştır. İkinci müellif ise İbnü'l-Ciâbi diye meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. Ömer'dir (v. 355/965).³⁵

el-Hatib bunun yanında bölgesel nitelikte olan bazı tarih kitaplarından da çokça istifade etmiştir. Onun, Merv, Herat, Semerkânt, İsbehân, Nîsâbûr, Musul, Basra, Şam, Harran, Rakka, Mısır gibi bazı bölgelere dair yazılmış kitaplardan istifade ettiği belirtilmektedir.³⁶ Bunlar içerisinde ise en-Nîsâbûrî'nin (v. 405/1014) kayıp kitapları listesinde yer alan *Târihu Nîsâbûr* adlı kitabı el-Hatib için önemli bir kaynaktır. en-Nîsâbûrî'nin bu eserindeki biyografilerin el-Hatib'in *Târihu Bağdâd*'ından daha geniş ele alındığı belirtilmektedir.³⁷

Ayrıca el-Hatib cerh ve ta'dîl kitaplarından da istifade etmiştir. Çeşitli ilim erbabıyla ilgili birçok bilgiyi hâiz olan ve değişik isimler altında kaleme alınan bu eserlere de tarih kitabı gözüyle bakmak her halde yanlış olmaz. el-Hatib, kendi zamanına kadar bu alanla ilgili elliye aşkın eserin çoğunu *Tarih*'inde zikretmiş, onlardan iktibaslarda bulunmuştur.³⁸

el-Hatib'in yararlanıp kendilerinden iktibasta bulunduğu tarih sahasında değerlendirilmesi mümkün olan eserlere sahip âlimler sadece bunlardan ibaret değildir. O ayrıca, tabakât kitaplarıyla, isim, künye, vefeyât gibi konularda kaleme alınmış diğer birçok eserden de istifade etmiştir.

Bütün bunların ötesinde el-Hatib ilk İslâm tarihçisi olarak kabul edilen Vâkîdî'nin (v. 130/823) *el-Meğâzî* adlı eserini hocaları aracılığıyla okuduğunu belirtmektedir.³⁹ Ayrıca müellif *el-Câmi'* adlı eserinde Vâkîdî'nin bu eserinin içeriğinden bahsetmektedir.⁴⁰ el-Hatib'in başlangıçtan kendi zamanına kadar telif edilmiş târihle ilgili eserleri okuması ve bunlara vâkîf olması onun bu alanda vücuda getireceği telifâta tesir etmiştir. Kendisinden önceki eserlerin alfabetik sisteme göre tertip edilmiş olması, bunların muhtevasıyla ilgili bazı özellikler, el-Hatib'in başta *Târihü Bağdâd*'ı ve tarihe dair diğer eserleri üzerinde belli bir etkiye sahiptir. Genelde konuların takdîminde bu benzerlik fark edilen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem daha öncekilerin etkisi hem de ortaya koymuş olduğu özgün metot ile el-Hatib başta hadis ve tarih aynı zamanda da İslâmî ilimlerin diğer birçok dalında araştırma yapanlara bu konularda kolaylık sağlamıştır.

³⁵ Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatib el-Bağdâdî fi Târihi Bağdâd*, II. baskı, Riyâd: Dâru Tayyibe 1985, s. 287-292; Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmi Değerleri*, s.331.

³⁶ el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatib*, s. 263-308'de geçen bazı yerlerde bu konu hakkında daha geniş bilgi bulunabilir.

³⁷ el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatib*, s. 263-308.

³⁸ el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatib*, s. 309-383.

³⁹ el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatib*, s. 466.

⁴⁰ bkz. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, II, 163.

D. Kelâmcıların Etkileri

İslâmî ilimlerin değişik sahalalarında eserler kaleme alan el-Hatîb gibi mütebahhir bir şahsın ilgilendiği ve tesiri altında kaldığı ilim dalı sadece hadis, fıkıh ve tarihten ibaret değildir. Bunların yanında diğer ilimlerin de müellif üzerinde belirli bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Hadis, fıkıh ve tarih ilmi kadar olmasa da el-Hatîb'in kelâm ilminden belirli bir düzeyde etkilendiği eserlerindeki nakillerden ve ortaya koyduğu görüşlerden anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda el-Hatîb'in amelî konularda Şâfiî ve Hanbelî, îtikâdî konularda ise Eş'arî olduğuyla ilgili rivâyetler yer almaktadır. Önceleri Hanbelî olduğu daha sonraları ise Şâfiî mezhebine intisap ettiği söylenece de⁴¹ el-Hatîb'in fıkıhla ilgili kaleme aldığı bütün eserlerin Şâfiî mezhebine dair olması, *el-Fakîh* adlı eserinde bizzat İmâm Şâfiî'ye dayandırdığı birçok nakilleri ve hocalarının ekserisinin bu mezhebin mensubu olması onun Şâfiî mezhebine mensup olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁴²

el-Hatîb'in îtikâdî konularda Eş'arî'ler gibi düşündüğü görüşü hemen bütün kaynaklarda ortak olarak zikredilmektedir. Daha önceleri Mu'tezile görüşlerini kabul etmesine rağmen sonradan Ehl-i sünnete intisap ettiğini ve Ahmed b. Hanbel ile diğer hadis âlimlerince temsil edilen Selef îtikâdını benimsediği de kaynaklarda yer almaktadır.⁴³ Yaygın kanaat asıl şöhreti kelâm ve îtikâdî mezhepler sahasında görülen Eş'arî'nin Şâfiî olduğudur.⁴⁴

el-Hatîb'in sünnete hizmet eden biri olduğu, kelâmcıları eleştirip onlarla arasına mesafe koyduğu kaynaklarda⁴⁵ yer alsa da daha sonraları hocası Ebû Nu'aym (v. 430/1038) gibi onun da kelâmcılara yaklaştığı iddia edilmiştir. Eserlerinde kelâmcıları yeren bir âlim olarak onun bu tavır bazılarınca hayretle karşılanmıştır.⁴⁶

el-Hatîb'in başta *el-Kifâye*'si olmak üzere diğer eserlerine bakıldığında kelâmcılar tarafından onun hadis usûlcülüğünü ciddi manada etkileyecek bir görüş ve naklin müellif üzerinde tesirinin olmadığı görülür. Elbette ki eserle-

⁴¹ bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI, 132.

⁴² el-Hatîb'in gerçekte Şâfiî mezhebine göre amel ettiği ve Hanbelî olmadığıyla ilgili olarak ileri sürülen görüşler hakkında daha geniş bilgi için bkz. et-Tahhân, *el-Hâfız el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 60.

⁴³ İrfan, Abdülmecid, "Eş'arî", *DİA*, XI, 444.

⁴⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ (İrşâdü'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edîb)*, I, 188; İbn Abdilhâdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Abdullâh el-Hâdî ed-Dımeşkî es-Sâlihî, *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*, (I-IV), thk. Ekrem el-Bûşî/İbrahim ez-Zeybek, II. baskı, Beyrût: Müessesetü'r-risâle 1996, III, 333.

⁴⁵ Meselâ bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis*, s. 4.

⁴⁶ Yusuf Kılıç, *el-Hatîbü'l-Bağdâdî ve Yararlandığı İlim Otoriteleri ve Hadis Râvileri*, İstanbul, 1997, s. 43, 44.

rinde kelâm ilmiyle iştiğal etmiş şahıslardan nakillerde bulunup bunlardan bazılarını kabul etmiştir. Fakat çok sınırlı sayıdaki bu nakil ve görüşler zikredildiği gibi onun hadis usûlcülüğüne ciddi bir manada etki olarak görülmemelidir. Çünkü söz konusu nakil ve tesir hadis usûlcülerinden çok fıkıh usûlcülerinin ve kelâmcıların konusu olan mütevâtir ve âhâd mevzuunda olmuştur.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi “mütevâtir” kavramı hadis usûlcülerinden çok, kelâmcıların ve usûl-i fikhçilerin araştırma alanına girmiştir. İbnü's-Salâh da bu konuyu ilk defa ele alan hadisçinin el-Hatib olduğunu söylemiş, mütevâtir haber konusunda onun usûl-i fikhçılara ve kelâmcılara tâbi olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ el-Hatib'in mütevâtir kavramını da ele aldığı “haberler ve haberlerin taksimi babı” başlığı altında haberi üç kısma ayırması ve açıklaması, onun bu konuda kelâmcılardan etkilendiğinin açık bir göstergesidir. Çünkü kelâmcılardan olan Bakillânî (403/1012) *Temhîd* adlı eserinde “haberlerin kısımları” başlığı altında haberleri üçe ayırmış,⁴⁸ el-Hatib de bu bilgileri hemen hemen aynı şekilde nakletmiştir.⁴⁹ Müellifin, mütevâtir haberi anlatırken genelde diğer konularda olduğu gibi konuya senetli rivâyetleri vererek girmemiş, aksine direkt olarak haberin kısa bir tanımı, daha sonra da mütevâtir haberin tanımıyla başlamıştır.⁵⁰ Bu ise el-Hatib'in burada vermiş olduğu bilgilerin tamamen kendisine ait olduğu izlenimini doğurmuştur. Oysa yukarıda da değindiği üzere, her ne kadar müellif konuyu anlatırken alıntı yaptığına dair bir kitap ismi zikretmeyip, senet vermese de, hem işlediği konuyu üç başlık altında ele alması, hem de örneklendirme biçimi, bilgilerin kendisinden önceki kelâmcılara dayandırıldığıнын bir göstergesidir.

el-Hatib'in özellikle *el-Kifâye*'sine bakıldığında haber ve haberin bilgi değeriyle ilgili kelâm ilminin konusu olan hususlarda Bakillânî'den alıntılar yapıp fikirlerinden istifade ettiği görülmektedir.⁵¹

Ağırlıklı olarak usûl-i fikhın ve Kelam ilminin konusu olan haber, mütevâtir haber ve haber-i vâhid ve bununla amel meselesi el-Hatib'in eserleriyle hadis usûlü konusu olarak müstakil bab başlıkları altında ele alınmış, müellif

⁴⁷ İbnü's-Salâh, Ebü Amr Osmân b. Abdirrahmân, *Mukaddime/ Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadis*, thk. Nuruddîn Itr, Suriye: Dârü'l-Fikr 1406/1986, s. 267.

⁴⁸ Bakillânî, Muhammed b. Tayyib b. Muhammed b. Ca'fer el-Kâsım el-Kâdî Ebü Bekr, *Temhîdü'l-evâil fi telhîs'id-delâil*, I. baskı, Lübnân 1407/1987, I, 434-437.

⁴⁹ Bağdâdî *el-Kifâye*'sinde mütevâtir haberi anlatırken kelâmcılarda olduğu gibi haberleri taksimât altındaki verdiği örnekler ve kullandığı lafızlar neredeyse kelâmcıların kullanım ve örnekleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. krş. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 32-33; Bakillânî, *Temhîd*, I, 434-437; Abdulcebbâr, Abdulcebbâr b. Ahmed, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdulkarîm Osmânî, Kahire: Mektebetü'l-Vehbe 1965. s.768; İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülisi, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, (I-VIII), thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedide ts., I, 104-138.

⁵⁰ el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 32-33.

⁵¹ Bunlardan bazıları için bkz. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 41, 119, 313, 473.

eserlerinde kendisinden önceki tartışmaları ele alarak görüşlerini aktarmıştır. el-Hatîb'in eserlerine bakıldığında haber ve haberin kapsamı ile ilgili görüşlerinde birçok defa usûl-i fikhın ve kelâm ilminin içerisinde yer almış olan müelliflere ve onların görüşlerine atıflar yaptığı görülür.⁵²

el-Hatîb'in başta el-Eş'arî (v. 324/935) ve Bakillânî (403/1012) olmak üzere zaman zaman kelâmcılardan istifade ettiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Elbette ki onun kelâm ekolü içerisinde yararlandığı meseleler ve yaptığı alıntılar bunlardan ibaret değildir. O, zaman zaman başta kendisinin müntesibi olduğu Eş'arî mezhebi temsilcileriyle diğer kelâm ekollerinden, kimi zaman "mütekellimin" ismini kullanarak kimi zaman da müşahhas ekol isimleri kullanarak çeşitli alıntılar yapmıştır.⁵³ Fakat daha önce de zikredildiği gibi bunların el-Hatîb üzerinde ciddi bir etkisi olduğu iddia edilemez.

IV. el-Hatîb'in Hadis Usûlcüleri Üzerindeki Etkisi

Hem *el-Kifâye*'sinin muhteva genişliği bakımından hem de hadis usûlünün müstakil konuları hakkında telif ettiği eserleri ve ortaya koyduğu görüşleri bakımından el-Hatîb'in diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkileri müstakil bir çalışma yapılacak kadar geniş bir konudur. Mezkûr sebeplerden dolayı çalışmanın bu kısmında onun diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkileri, önemli görüşleri yönleriyle iki farklı başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

A. Hadis Usûlü Görüşleri Bakımından

Çalışmanın bu kısmını,⁵⁴ her ne kadar el-Hatîb'in İbnü's-Salâh ve diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkileri şeklinde iki bölümde ele almak suretiyle daha sistematik biçimde ortaya koymak mümkün ise de, burada el-Hatîb'in kendisinden sonraki hadis usûlcüleri üzerindeki tesiri tek bir başlık altında ele alınacak ve daha ziyade İbnü's-Salâh merkezli işlenecektir.⁵⁵ Tahmin edileceği üzere, konunun ağırlıklı olarak İbnü's-Salâh merkezli ele alınmasının nedeni,

⁵² Önce de zikrettiğimiz gibi Bağdâdî *el-Kifâye*'sinde "mütevâtir haberi" anlatırken verdiği örnekler, kullandığı lafızlar, yaptığı taksimatta kelâmcılarla benzer özellikler taşımaktadır. krş. el-Hatîb el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 32-33; Bakillânî, *Temhîd*, I, 434-437; Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, s.768; İbn Hazm, *el-Ihkâm*, I, 104-138.

⁵³ Bu alıntılardan bazıları için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 153, 418; *el-Câmi'*, II, 180; *Şerefu ashâbi'l-hadîs*, s. 86; *Târihu Bağdâd*, II, 217.

⁵⁴ el-Hatîb'in burada diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkilerini ele alırken sadece kendisine ait görüşlerini değil kitabında geçen bir nakli diğerlerinin el-Hatîb'i kaynak göstererek vermesini de kastediyoruz.

⁵⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî'nin İbnü's-Salâh üzerindeki etkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Kahraman, *Hadîs Usûlü Alanında el-Hatîb el-Bağdâdî'nin İbnü's-Salâh Üzerindeki Etkileri* (UÜSBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995) ve ayrıca *el-Kifâye* hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. Hüseyin Kahraman, *el-Hatîb el-Bağdâdî ve el-Kifâye'si*, UÜSBE, sayı 7, cilt 7, Bursa, 1998.

daha sonraki yapılan hadis usûlü çalışmalarının genelde İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'si üzerine şerh ve ihtisâr türü eserler olması dolayısıyladır. İbnü's-Salâh'ın söz konusu eseri kendisinden sonrakilere sadece görüşleri ve değerlendirmeleri bakımından değil aynı zamanda muhteva ve tertib bakımından da etki etmiştir. Zaten şerh ve ihtisârların mahiyeti itibariyle de bu şekilde olması tabii bir durumdur. Bu iddianın en bariz örneklerinden birisi “Lafız ve mana rivâyeti” konusudur. Bu konu el-Hatib tarafından bu şekilde isimlendirilip işlenirken, İbnü's-Salâh konuyu *Mukaddime*'sinde *في صفة رواية الحديث* (Hadis Rivâyetinin Sıfatı Hakkında) başlığıyla ele almıştır. Kendisinden sonra da lafız ve mana rivâyeti İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'inden Kâsımî'nin *Kavâidü't-tahdîs* adlı eserine kadarki eserlerin neredeyse hepsinde aynı şekilde düzenlenmiştir. Bütün bu eserler lafız ve mâna rivâyeti ve bu konuyla birlikte ele alınan diğer meseleleri el-Hatib'te olduğu gibi bu konuların ismine münhasır bir başlık altında değil de neredeyse tamamen “hadis rivâyetinin sıfatı” başlığı içerisinde ele almışlardır. Halbuki el-Hatib bu konuları müstakil başlıklar altında ayrı ayrı ele almıştır. Fakat İbnü's-Salâh'da ve diğer bazı hadis usûlcülerinin eserlerinde bunu görmek mümkün değildir.⁵⁶

el-Hatib'in özellikle İbnü's-Salâh üzerindeki etkisi kullanılan atıflar yönünden aşikârdır. Başta İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sine ve diğer hadis usûlcülerinin eserlerine bakıldığında açıkça el-Hatib'in ismi verilerek kullanılan görüşler ve nakiller söz konusu etkiyi anlatmaya yetecek düzeydedir. İbnü's-Salâh'ın hadis usûlü görüşleri bakımından etki altında kaldığı eserin sadece *el-Kifâye* olmadığı, el-Hatib'in diğer bazı eserlerinden de haberdar olduğu bizzat kendi verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. el-Hatib'in eserlerinden bazıları İbnü's-Salâh'ın kitabının çeşitli yerlerinde zikredilmektedir. *el-Fasl li'l-valâs*,⁵⁷ *Ahbâru men haddese ve nesîye*,⁵⁸ *Temyüzü'l-mezîd fi muttasılî'esânîd*,⁵⁹ *et-Tafsîl li mübhemi'l-merâsîl*,⁶⁰ *es-Sâbık ve'l-lâhik*,⁶¹ *el-Müttefik ve'l-müfterik*,⁶² *Telhîsü'l-*

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için krş. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 213-234; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rîfeti süneni'l-beşîr ve'n-nezir*, thk. Muhammed Osman Hışt, I. baskı, Beyrût: Dârü'l-kitâbî'l-Arabî 1405/1985.s. 74-79; İbn Kesîr, *İhtisârü Ulûmi'l-hadîs*, s. 141-150. Fakat bunun yanında İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'indeki gibi değil de farklı başlık altında ele alınıp anlatılan eserler de vardır (bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 532-536; Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, s. 221-225; Cezâîrî, *Tevcihü'n-nazar*, II, 671-762.

⁵⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 98.

⁵⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 118.

⁵⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 287.

⁶⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 289.

⁶¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 318.

⁶² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 358.

müteşâbih fi'r-resm,⁶³ *Râfi 'u'l-irtiyâb fi'l-kulûb mine'l-esmâ' ve'l-elkâb*⁶⁴ İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sinde ismi geçen belli başlı eserlerdir.

İbnü's-Salâh eserinde el-Hatîb'ten yaptığı alıntılarda bazen direkt onun ismini kullanarak, bazen dolaylı olarak çeşitli şekillerde onun görüşlerine katılırken, kimi zaman da bir kısım görüşlerine katılıp bir kısmına katılmadığı görülmektedir. Genel olarak el-Hatîb'den yaptığı alıntılarda onunla aynı görüşte olan İbnü's-Salâh'ın yer yer bu görüşleri tamamen kabul etmediği de görülmektedir. Burada misâl teşkil etmesi bakımından İbnü's-Salâh'ın el-Hatîb ile aynı görüşte olduğu bazı konular ele alınacaktır.

Meselâ bunlardan birisi, "râvînin kendisine ait olmayan bir nüshadan rivâyeti" meselesidir. İbnü's-Salâh'a göre eğer bir râvî semâ ettiği bir kitap içerisindeki hadisleri bu kitaptan değil de yine aynı şeyhten semâ edilmiş olarak başka birinin kitabından karşılaştırma yapmadan rivâyet edecek olursa bu câiz değildir. Çünkü başkasına ait olan bu kitabın içerisine râvînin kendi kitabında olmayan rivâyetler de karışmış olabilir.⁶⁵ İbnü's-Salâh'ın karışma ihtimaline binâen cevaz vermediği bu tür rivâyetin el-Hatîb'in *el-Kifâye*'sinde de aşağı yukarı benzer ifadelerle anlatıldığı görülmektedir. el-Hatîb'e göre eğer râvî, başka nüshadan yapacağı rivâyetlerin içeriğini bilir, bunun kendi semâları olduğu kanaatinde şüphe etmezse bu durumda başkasına ait nüshadan rivâyet câiz olur.⁶⁶ Zaten İbnü's-Salâh konuyu ele alırken el-Hatîb'in ismini de bizzat vererek onun, hadis ehlinin genelinin görüşlerinin bu doğrultuda olduğu iddiasını da aktarmaktadır. el-Hatîb'in, râvînin kendisine ait olmayan bir nüshadan rivâyetine Eyyûb es-Sahtiyânî (v. 131/748) ve Muhammed b. Bekr el-Bursânî'nin (v. 203/818) ruhsat verdiği ile ilgili nakli İbnü's-Salâh'tan sonraki birçok hadis usûlcüleri tarafından da aynı isimler verilmek suretiyle nakledilmiştir.⁶⁷ Bu konuyla ilgili olarak el-Hatîb'ten sonraki hadis usûlcülerinin, müellifin sözleri üzerine pek fazla bir şey söylememeleri, hatta onun naklettiği rivâyetlerle yetinmeleri onun tesirini göstermesi açısından önemli bir durumdur.

el-Hatîb'in kendisinden sonrakilere üzerinde etkisinin görüldüğü yerlerden birisi de "arz metoduyla alınan hadislerin rivâyeti meselesidir." Arz ile alınan hadislerin rivâyet edilmesinin câiz olup olmadığı meselesi birkaç istisna görüş hariç tutulacak olursa genel kanaat bunun geçerli olduğu yönündedir.

⁶³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 365.

⁶⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 369.

⁶⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 211.

⁶⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 293.

⁶⁷ bkz. Nevevî, *Takrib*, s. 73; İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi'l-hadîs*, s. 140; es-Suyûtî, *Tedrib*, I, 529.

el-Hatib bu konuyu *el-Kifâye*'sinde farklı başlıklar altında genişçe ele almış, bu tür metotla alınan hadislerin rivâyetini hoş karşılamayanların olduğunu belirtmekle birlikte fukahânın çoğunun ve hadisçilerin bu metodu sahîh ve geçerli olduğunu söylediklerini rivâyelerle ele almıştır.⁶⁸ Hatta açtığı müstakil bir başlıkta kıraatin derece bakımından semâya denk olduğunu savunan onlarca kişinin rivâyetlerini peş peşe aktarmıştır.⁶⁹ İbnü's-Salâh da bazı istisnâlar dışında arzın sahîh bir metot olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

Fakat *kıraat* konusunda asıl tartışma *semâ* metoduyla alınan hadislerin rivâyetinde kullanılması yaygın olan *haddesenî*, *ahberanî*, *semi'tü* gibi rivâyet lafızlarının kıraat kaydı konulmadan, bu metotta kullanılıp kullanılmayacağı meselesidir. İbnü's-Salâh arz ve *semâ* konusu içerisinde ele alınan bazı meselelerde farklı düşünse de birçok yerde el-Hatib'in görüşlerine katılmakta bunu bazen onun *el-Kifâye*'sini bizzat ismen zikrederek göstermektedir.⁷¹

el-Hatib'in etkisini gösteren konulardan biri de *maktû'* hadis tarifi ve içeriğine dair yorumlardır. *Maktû'*, tâbiinden nakledilen söz ve fiillerdir.⁷² Hadis istilahlarının tamamen yerleşmediği dönemde İmâm Şâfiî (v. 204/819), Taberânî (v. 360/970), Ebû Bekr el-Humeydî (v. 219/834) ve Dârekutnî (v. 385/995), gibi bazı muhaddisler *maktû'* kavramını mevsûl olmayan *munkatî'* manasında kullanmışlardır. *el-Kifâye*'de tanımını bulamadığımız bu terimi el-Hatib ilk defa *el-Câmi*'de tarif etmiştir. el-Hatib burada *maktû'u* "isnâdı tâbiinde kalan haberler" şeklinde tarif etmektedir.⁷³ el-Hatib'den sonraki bazı hadis usûlcüleri *maktû'* tanımında genelde el-Hatib'in tanımına paralel tanımlar yapmışlar, bazıları da söz konusu tanımları esas almak kaydıyla çeşitli şekillerde el-Hatib'in tanımına ilâvelerde bulunmuşlardır. Meselâ bunlardan İbnü's-Salâh bizzat el-Hatib'in *el-Câmi*' adlı eserini de ismen zikrederek *maktû'*un tanımındaki "tâbiinden gelen rivâyetler" kısmına "söz ve fiiller" kaydını koymuş ardından da el-Hatib'in tanımını vermiştir.⁷⁴ Bu yönüyle önceki tanıma açıklık kazandırmak istemiştir. İbnü's-Salâh'ın el-Hatib'i esas alarak

⁶⁸ *Kıraat ve semâ* hakkında daha geniş bilgi için bkz. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 347-349.

⁶⁹ Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 298-307.

⁷⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 137.

⁷¹ Meselâ *ahberanâ* ve *haddesenâ* lafızları arasında İbnü's-Salâh'ın fark gördüğü ortaya çıkarken, el-Hatib'in verdiği bilgilerden bu iki lafız arasında bir farkın olmadığı kanaati ağır basmaktadır (krş. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 283-294; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 138, 139, 144).

⁷² İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 47; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, I, 139; Sehâvî, Şemsüddin Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Osmân b. Muhammed, *Fethu'l-muğis bi-şerhi'l-Elfiyeti'l-hadis*, (I-IV), thk. Ali Hüseyin Ali, I. baskı, Mısır: Mektebetü's-sünne 2003, I, 218.

⁷³ Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi*, II, 191.

⁷⁴ İbnü's-Salâh'ta geçen ibâre 'وهو ما جاء عن التابعين موقوفا عليهم من أقوالهم أو أفعالهم' (bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 47).

yaptığı bu tarif sonraki usûlcüler tarafından değişik lafız farklılıklarıyla tekrar ele alınmıştır.⁷⁵

el-Hatîb'in başta İbnü's-Salâh ve daha sonraki hadis usûlcüleri üzerindeki tesiri onun ilk defa kendisi tarafından ele alınan ve bundan sonra hadis usûlü kitaplarında karşımıza çıkan *mütevâtir* konusunda da görülmektedir. Hadis usûlü eserleri içerisinde haberleri taksime tabi tutarak mütevâtir haberi ilk defa inceleyen hadis usûlcüsü el-Hatîb'tir. Zaten İbnü's-Salâh da fıkıh ve usûlcüler tarafından ele alınan bu kavramı hadis ehli içerisinde ilk defa el-Hatîb'in kullandığını belirtmiştir.⁷⁶ el-Hatîb'in *mütevâtir* konusunu hadis usûlü alanına dâhil etmesi sonraki hadis usûlü müelliflerine de ışık tutmuştur. İlerleyen zamanlarda el-Hatîb'den sonraki hadis usûlü müellifleri eserlerinde mütevâtir habere değindiklerinde el-Hatîb'i zikretmeden geçmemişlerdir.⁷⁷

el-Hatîb'in başta İbnü's-Salâh ve diğer hadis usûlü müellifleri üzerindeki etkisini gösteren konular burada ele aldıklarımızla sınırlı değildir. Sadece İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime* adlı eserine dahi baktığımızda burada verdiklerimizden çok daha fazla konularda müellifin bazen kısmen bazen tamamen el-Hatîb'e katılarak onun görüşlerini benimsediği, eserlerinden alıntılar yaptığı görülmektedir. İbnü's-Salâh'ın el-Hatîb'ten istifade ettiği diğer bazı konular şunlardır: İcâzet, münâvele, vasiyyet, lafız ve mânâ rivâyeti, ihtisâr ve taktî', rivâyeti kabul edilebilecek râvînin bazı özellikleri, cerh ve ta'dîl sebeplerinin açıklanması, cerh ve ta'dîl'in bir şahısta çakışması, bidât ehlinde rivâyet meselesi, mevkûf hadis, mürsel hadis, munkatı hadis, müdelles hadis, şâz hadis, müsned hadis.

İbnü's-Salâh *Mukaddime* adlı eserinde el-Hatîb'ten başka kendisinden önceki diğer bazı hadis usûlü müelliflerinin de ismini zikrederek onlardan yararlanmıştı. Fakat ilk hadis usûlü müellifi er-Râmerhürmüzî ile beraber el-Hâkim en-Nîsâbüri ve Kâdî İyâz'ın *Muakkaddime*'de ismen zikredilmeleri hesaplandığında bu şahısların isimlerinin geçtiği yerler el-Hatîb'in isminin geçtiği yerlere sayı bakımından ulaşamamışlardır. Sadece bu durum dahi bize İbnü's-Salâh'ın eserinde el-Hatîb'ten ne kadar çok istifade ettiğini göstermesi bakımından manidardır.

Fakat şu hususu da belirtmemiz konunun doğru değerlendirilmesi adına fayda sağlayacaktır. İbnü's-Salâh hadis usûlü görüşlerini ele alıp değerlendirirken el-Hatîb'in eserlerini olduğu gibi harmanlayıp kabul etmiştir demek yanlış olur. Çünkü o ele aldığı hadis usûlü konularını değerlendirirken hem rivâyetleri hem de el-Hatîb'in görüşlerini belli bir tenkit süzgecinden geçirmiş doğru

⁷⁵ Bu tariflerden bazıları için bkz. İbn Hacer, *Nüzhëtü'n-nazar*, s. 145; es-Suyûtî, *Tedrib*, I, 218.

⁷⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 267.

⁷⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 267; Nevevî, *Takrib*, s. 85; İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker*, s. 196; es-Suyûtî, *Tedrib*, I, 85; Cezâiri, *Tevcihü'n-nazar*, I, 33.

bulduklarını kabul etmiş, itirazı olan yerleri vuzuha kavuşturmuş ve kendi görüşlerini açıkça ortaya koyarak tercihini söylemiştir.

Meselâ bunlardan birisi *icâzet* konusudur. Daha önce zikrettiğimiz gibi hadis usûlü müelliflerine göre *icâzetin* değişik şekilleri vardır. Günümüze kadar ulaşan hadis usûlü kitapları içerisinde *icâzetin* çeşitlerini bir başlık altında ele alarak sınıflandıran ilk hadis usûlcüsü el-Hatib'tir.⁷⁸ Bundan dolayı da kendisinden sonra gelen hadis usûlü müellifleri bu meseleyi ele alırken el-Hatib'ten çokça istifade etmişlerdir. Bu durum İbnü's-Salâh için de geçerlidir. İbnü's-Salâh *icâzet* konusunu işlerken *icâzetin* bazı çeşitleri hususunda el-Hatib'e katılırken bazılarında ona itiraz etmiştir.⁷⁹

el-Hatib'in sonraki hadis usûlcüleri üzerindeki etkisi zikredilen konularla ve sadece belirli sayıdaki hadis usûlcüleriyle sınırlandırılmaz. İbnü's-Salâh'ı esas alarak verdiğimiz bu örnekler diğer hadis usûlcülerin eserlerinde de sıkça karşılaşılan bir durumdur. Gerek muhteva gerek konuların ele alınış tarzı itibarıyla hemen bütün hadis usûlcülerinde el-Hatib'in etkisini açıkça gösterecek birçok referans bulmak mümkündür.

B. Eserleri Bakımından

el-Hatib'in hem hadis usûlü ile ilgili hem de diğer alanlarla ilgili birçok eseri olduğuna daha önce işaret edilmişti. Onun yüze yakın eseri olduğunu iddia edenlerin⁸⁰ yanında bu sayının altmışı geçtiğini söyleyenler ayrıca elli dört, seksen bir gibi değişik sayılar da telaffuz edenler bulunmaktadır.⁸¹ Bu yüzden kendisine 'Sâhibu't-tesânîf'⁸² gibi bir sıfatın uyum görülmesi de eserlerinin çokluğundan dolayıdır.

Müstakil olarak düşünüldüğünde hadis usûlü alanında birbirini tamamlar nitelikteki eserleri, genel olarak ise diğer alanlardaki eserleri çok olduğundan onun görüş ve düşüncelerini ortaya koyma adına bütün bu eserlerin tamamen gözden geçirilmesi gereklidir. Fakat bu çalışmamızdaki gayesi el-Hatib'in hadis usûlü görüşleri ve bunu meydana getiren anlayışı olduğundan belirli konular üzerinde durulmuştur. Söz konusu seçicilik onun eserleri bakımından kendisinden sonrakilere etkilerini ele alacağımız bu kısım için de geçerli olacaktır. Bu sebeple burada daha ziyade el-Hatib'in diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken de onun daha çok hadis

⁷⁸ bkz. el-Hatib el-Bağdâdî, *Kifâye*, s. 363.

⁷⁹ Meselâ şeyhin *icâzet* aldığı hadisler için *icâzet* vermesini el-Hatib kabul etmekte, İbnü's-Salâh da bu görüşe katılmaktadır. krş. el-Hatib el-Bağdâdî, *Kifâye*, 387; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 169. Ayrıca bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 159.

⁸⁰ Sem'ânî, Ebû S'ad Abdulkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî, *el-Ensâb*, (I-XIII), thk, Abdurrahman b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî, I. baskı, Haydarâbâd: Meclisü Dâira-ti'l-Osmânî 1962, V, 166.

⁸¹ Uş, *el-Hatib el-Bağdâdî*, s. 151.

⁸² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XIII, 419.

usûlü ile direkt alakası olan eserleri göz önünde bulundurulacak, ayrıca hadis usûlünü dolaylı yoldan ilgilendiren diğer eserlerine de atıflarda bulunacağız.

Şüphesiz ki el-Hatîb kendisinden sonrakileri en fazla *el-Kifâye* ve *el-Câmi'* adlı eserleri üzerinden etkilemiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, el-Hatîb'in hadis usûlü görüşleri bakımından diğer usûlcüleri üzerindeki etkilerden bahsederken bu iki eserden yeterince örnekler verilerek konunun vuzûha kavuşturulması uygun görüldü. Fakat el-Hatîb hadis usûlünün çeşitli konularına dair müstakil eserler de kaleme aldığından söz konusu ilmi disiplin içinde bu yönüyle de tanınan biridir. Neticede “Hiçbir hadis ilim dalı yoktur ki el-Hatîb'in o konuda müstakil bir kitabı bulunmasın”⁸³ sözü, onun eserlerinin diğerleri üzerindeki etkisini ayrı bir başlık altında incelemeyi haklı kılar niteliktedir.

el-Hatîb'in diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkisi özellikle onun hadis ricâline dair kaleme aldığı eserlerde de kendini göstermektedir. Meselâ el-Hatîb'in *el-Esmâi'l-mübheme fi'l-enbâi'l-muhkeme* adlı eseri bunlardan biridir. Kitapta müphem kişilerin bulunduğu hadisler, onların kimliklerinin açıklanmış şekillerinin geçtiği (muhkem) hadislerle bir araya toplanmıştır. Konuların önce müphem kişinin geçtiği rivâyet, peşinden de onun açıklandığı rivâyet verilerek suretiyle işlendiği kitap müphem isimlerin alfabetik sıralanmasına göre tertip edilmiştir. Dört ana bölüme ayrılan kitapta el-Hatîb müphem isimlerin geçtiği haberleri onları açıklığa kavuşturacak rivâyetlerle birlikte ele almaktadır.⁸⁴ el-Hatîb'in bu eserini en-Nevevî (v. 676/1277) *el-İşârât ilâ beyâni'l-esmâi'l-mübhemât* adıyla ihtisâr etmiştir.⁸⁵ Nevevî hadis metinlerinde geçen müphem şahısların açıklanması ve bu yolla bilinmesinin, hadis ilimlerinin bir alt dalı olduğunu söyleyerek bu konuda ilim ehline üstünlüğü maruf olan el-Hatîb'in kitabının ihtisâr etmeyi uygun bulduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Nevevî kolay istifade edilmesi düşüncesiyle kitabında müphem şahsın geçtiği hadisleri sahâbeden olan ilk râvîlerinin meşhur isim ve künyelerine göre alfabetik tertip etmiştir. Ayrıca el-Hatîb'in yer vermediği bazı hususlara da yer vermiştir.

el-Hatîb'in hadis usûlüyle ilgili kaleme aldığı eserlerde en önemli tesiri İbnü's-Salâh üzerinde görmemiz mümkündür. el-Hatîb'in hadis usûlüne dair birçok eserinin içeriğinden de haberdar olduğu İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'de verdiği bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır.⁸⁷ Çünkü İbnü's-Salâh bu kitapların her birinin ifade ettikleri konuları kendi eseri *Mukaddime*'sinde ele alırken

⁸³ İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar*, s. 31.

⁸⁴ Eren, *Hadis İlmünde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 184, 185.

⁸⁵ Bu kitap el-Hatîb'in *el-Esmâi'l-mübheme*'sinin sonuna eklenmiştir (bkz. en-Nevevî, *el-İşârât ilâ beyâni'l-esmâi'l-mübhemât* (Hatîb'in *el-Esmâi'l-mübheme*'si ile) Kahire, 1992).

⁸⁶ en-Nevevî, *el-İşârât*, s. 532'den naklen, Eren, *Hadis İlmünde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 185.

⁸⁷ Meselâ bazıları için bkz. İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadîs*, s. 98, 118, 287, 289, 318, 358, 365, 369.

aynı zamanda bu konuların daha geniş ve mükemmel bir şekilde el-Hatib'in söz konusu eserlerinde geçtiğini zaman zaman belirtmektedir.

Meselâ el-Hatib'in *el-Fasl li'l-vasl* adlı eseri ele aldığı müellifin hem İbnü's-Salâh hem de diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkisi açıkça görülebilir. el-Hatib müdrec hadislerle ilgili olarak *el-Kifâye*'sinde fazla bir bilgi vermemektedir. Bu konuyla geniş değerlendirme ve ayrıntıları müellifin *el-Fasl li'l-vasl el-müdrec fi'n-nakl* adlı eserinde bulmak mümkündür. İbnü's-Salâh müdrec konusunu el-Hatib'ten nakillerle ele aldıktan sonra onun bu konuda sadra şifa olacak düzeyde *el-Fasl li'l-vasl*'ı ismen zikredip konuyu sonlandırmıştır.⁸⁸

Bilindiği üzere, *el-Fasl li'l-vasl* müdrec hadisler konusunda yazılan ilk eserdir. İlk olması ve günümüze kadar ulaşması hasebiyle daha sonraki muhaddisler de kaynaklık yapmıştır. İbn Hacer *Takrîbü'l-menhec bi-tertibî'l-Müdrec* ismiyle ihtisâr etmiş. Fakat İbn Hacer'in bu çalışması günümüze kadar gelememiştir. Bunun yanında Suyûtî *el-Medrec ile'l-mudrec* adlı çalışmasıyla İbn Hacer'in *Takrîbü'l-menhec*'ini ihtisâr etmiştir. Müdrec hadislerle ilgili olarak birçok misâlde ve konuda el-Hatib'ten nakilde bulunan İbnü's-Salâh ve İbn Hacer özellikle isnattaki idrâc ile ilgili bazı konularda el-Hatib'in kabul ettiği isnat idrâcına maddeler eklemiştir.

el-Hatib'in tesirini göstermesi bakımından, hadis usûlüyle ilgili konuları ihtiva eden ve kendisinden sonrakilerce üzerinde çalışmalar yapılan eserleri sadece bunlardan ibaret değildir. Ancak konunun daha da uzamaması gayesiyle bunların bir kısmına değinilmekle yetinilmiştir. Buna ilâveten onun *Men vâfekat künyetühû isme ebih, el-Mü'tenif fi tekmileti'l-Muhtelif ve'l-mü'telif* gibi eserleri de bu kategoride değerlendirilebilir. Bunun yanında doğrudan hadis usûlü alanıyla ilgili olmasa da onun bazı eserleri de kendisinden sonraki âlimleri etkilemiş, onlara ilham kaynağı olmuştur. Misâl olarak onun *Şerefu ashâbi'l-hadis* adlı eseri bu alanda değerlendirilebilir. *Şerefu ashâbi'l-hadis, el-Hatib*'in hadis ve hadis ehlini müdafaası için kaleme aldığı bir eserdir. el-Hatib'ten önce *Şerefu ashâbi'l-hadis* türü çalışmaların usûl-i hadis kitaplarının mukaddimelerinde, sınırlı ölçüler içinde yapıldığı görülmektedir. Meselâ er-Ramehurmuzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsil* adlı eserinin baş tarafında ve yine en-Nisâbü'nin *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*'inin mukaddimesinde bunu görmek mümkündür. Fakat el-Hatib'in *Şerefu ashâbi'l-hadis*'inin kendi sahasında yazılmış ilk müstakil kitap olduğu söylenmektedir. Daha sonra da el-Hatib'in açtığı bu yolda birçok eser kaleme alınmıştır.

Meselâ Ebû Alî İbnü'l-Bennâ el-Hasen İbn Ahmed el-Hanbelî el-Bağdâdî (v. 471/1079) aynı isimde bir eser kaleme alınmıştır. Daha sonra sırasıyla, el-Herevî (v. 481/1088), *Kitâbu menâkibi ehli'l-âsâr*, Ebû Abdullâh Muhammed İbn Ebî Nasr Futûh el-Humeydî'nin (v. 488/1095) *Kasîdetü fi'r-red men âbe'l-*

⁸⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 91.

hadîse ve ehlehû, Ebû'l-Muzaffer Mansûr İbn Muhammed es-Sem'ânî'nin (v. 489/1096) *el-İntisâr li-ashâbi'l-hadîs*, Ebû'l-Vefâ Ali İbn Akîl'in (v. 513/1119) *el-İntisâr li-ehli's-sünne (hadîs)*, İbn Asâkir'in (v. 571/1176) *Kitâbu fazli ashâbi'l-hadîs*, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (v. 597/1201) *Menâkibu ashâbi'l-hadîs*, Ebû Abdullâh Muhammed İbn Abdolvâhid el-Makdisî (v. 643/1245) aynı isimdeki kitabı kaleme almışlardır. Bu eserleri kaleme alanların birçoğunun el-Hatîb'le birebir ilmi münasebetlerinin olduğu da görülmektedir.⁸⁹

Yine el-Hatîb'in *Târîhu Bağdâd* adlı eseri de tesirleri bakımından önemli bir konuma sahiptir. el-Hatîb'in bu kitabı hadis ricâli ilmi hakkında karar verilirken zayıf veya sika kabul edilecek birçok râvînin ahvalini beyan etmesi açısından sık sık kendisine atıflar yapılan önemli bir eserdir. Sadece bu yönüyle kalmayıp, senelere göre olayları ele alan İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*, İbn Kesîr'in *el-Bidâye*, İbn Esîr'in *el-Kâmil* adlı eserinde *Târîhu Bağdâd*'a birçok atıfların yapıldığının görülmesi aynı zamanda bu eserin tarih yazıcıları için de başucu kitabı olduğunu göstermektedir.

el-Hatîb yazdığı bu eserle kendisinden sonra kaleme alınan ricâl kitaplarına da çok önemli kaynak olmuştur. Özellikle Bağdadlıların hal tercemelerinde kendisinden bolca iktibaslar yapılmıştır.⁹⁰ Bundan dolayı da eser üzerine birçok zeyl ve ihtisar çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların en önemlileri; Ebû Gâlib Şücâ b. Fâris ez-Zühli'nin (v. 507/1113) Zeyl olarak *Bagdâd Târîh*'i,⁹¹ Ebû Sa'd Abulkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî'nin (v. 562/1166) 10–15 ciltlik zeyli⁹² el-Melikü'l-Muazzam İsâ b. Ebî Bekr el-Eyyûbî'nin (v. 624/1226) *er-Redd alâ Ebî Bekr el-Hatîb* adlı kitabı, Muhammed b. Mahmûd İbnü'n-Neccâr'ın (v. 634/1245) Semânî ile İbnü'd-Dübeysî'nin kitaplarını bir araya getirerek ve kendisinden de ilâveler yaparak *et-Târîhü'l-mücedded li Medîneti's-selâm* adını verdiği 16 ciltlik kitabı. İbnü'n-Neccâr'ın bu kitabı üzerine sonraki âlimler tarafından bazı çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir.⁹³ Ayrıca yine Ebû Ali Yahyâ b. Ubeydillâh'ın *el-Muhatâr min muhtasari Târîhu Bağdâd* adlı eseri,⁹⁴ İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem ve ez-Zehabi'nin *Târîhu*

⁸⁹ el-Hatîb el-Bagdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadîs* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), Muhakkikin açıklaması, s. 14-16.

⁹⁰ Söz konusu iktibaslar için bkz. el-Ömerî, *Mevâridü'l-Hatîb el-Bagdâdî fi Târîhi Bağdâd*, s. 92-93.

⁹¹ Bu çalışma ve bundan sonra vereceğimiz çalışmalar için bkz. Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 331. *Târîhu Bağdâd* üzerine yapılan bu zeyl çalışması için ayrıca bkz. Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, IV, 27.

⁹² Eser hakkında diğer bilgiler için bkz. Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 332.

⁹³ Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 332.

⁹⁴ Mevcut nüshaları için bkz. Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 333.

Bağdâd'ı ihtisar ettikleri çalışmaları⁹⁵ el-Hatib'in söz konusu eseri üzerine yapılan belli başlı çalışmalardan bazılarıdır.

Bu çalışmada, el-Hatib'in diğer hadis usûlcüleri üzerindeki etkisi iki ana başlık etrafında ele alınarak incelenmeye çalışıldı. Bunlardan ilkinin onun görüşleri oluşturmaktaydı ki, bu bölümde aynı zamanda eserlerinin içeriğine yönelik kendisinden yapılan nakiller de söz konusu edildi.

el-Hatib'in etkilerinin en bâriz tezâhürü İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sinde ortaya çıkmaktadır. İbnü's-Salâh kimi zaman el-Hatib'in ismini, kimi zaman da onun eserlerini açıkça zikrederek ondan birçok alıntılarda bulunmuş ve onun görüşlerini birçok yerde aynen kabul etmiştir. Hatta bu tesir bazen onun el-Hatib'den naklettiği rivâyetleri olduğu gibi nakletmesi şeklinde kendini göstermiştir. Söz konusu bu durum başta *Mukaddime* üzerine yapılan ihtisâr ve şerh çalışmalarıyla diğer hadis usûlü eserlerinde de görülmektedir. Özellikle de İbnü's-Salâh'ın kendisinden öncekilerden en fazla el-Hatib'ten faydalanmasının sebebinin, ilk olarak *el-Kifâye*'nin muhteva bakımından daha zengin, tertib bakımından daha düzenli olmasına, daha sonra da el-Hatib'in hadis usûlü konularıyla ilgili birçok eserinin bulunmasına bağlamak mümkündür.

el-Hatib'in kendisinden sonraki usûl-i hadisçiler üzerindeki etkileri muhteva yönünden belirgin olsa da konuların tertibi yönünden bu tesirin aynı derecede olduğunu söylemek güç olur. Çünkü zaten İbnü's-Salâh onun dağılık vaziyette bulunan görüşlerini ve konuları bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Buna ilâveten daha sonraki hadis usûlcüleri de ekseriyetle İbnü's-Salâh'ın tertibine uymuşlardır. el-Hatib'in İbnü's-Salâh üzerindeki etkileri hesaba katılarak düşünülecek olursa o zaman "İbnü's-Salâh üzerine yapılmış her bir şerh ve ihtisâr çalışması aynı zamanda el-Hatib'in *el-Kifâye*'si üzerine yapılmış bir çalışma olarak da kabul edilebilir" denilmesinin yerinde olacağı söylenebilir.

Çalışmamızın bir diğer başlığı olan el-Hatib'in eserleri yönünden kendisinden sonrakilere etkisi bağlamında, özellikle onun *Târihu Bağdâd*'ına ve yine hadis ricâliyle ilgili diğer eserleri üzerine yapılan çalışmalar el-Hatib'in kaleme aldığı eserleriyle sadece hadis usûlcülerine değil İslâmî ilimlerin diğer alanlarına da yaptığı katkıyı açıkça ortaya koymaktadır.

V. Sonuç

Hayatının en erken dönemlerinde hadisten fıkha, tarihten edebiyata kadar kaleme aldığı eserlerle kendisinden sonrakiler üzerinde derin tesirleri olan el-Hatib'in *el-Kifâye*'si ile hadis usûlcüleri, *el-Fakîh*'iyle fıkıhçılar, *Târihu Bağdâd* adlı eseriyle de tarihçiler nezdinde hatırı sayılır bir yeri ve önemi vardır.

el-Hatib gerek *el-Kifâye*'sinde, gerekse hadis usûlü konularının her birine dair müstakil olarak kaleme aldığı eserlerinde, bazı hadis usûlü meselelerine

⁹⁵ bkz. Eren, *Hadis İlminde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, s. 333.

ilk defa temas etmesi, bazı istilahlara tanımı ilk defa bir hadis usûlcüsü olarak kendisinin ele alması yönünden sonrakilere yeri doldurulamaz bir kaynak olmuştur. O sadece bahsedilen konularda değil, ayrıca bazı kitap türlerini ilk defa kaleme alma bakımından da sonrakilere örnek teşkil etmiştir. Böylece hadis usûlü ilmi ve bu ilim içerisindeki konular büyük oranda tamamlanmış, bu alanda el-Hatîb zirveye ulaşmıştır. Artık el-Hatîb'ten sonra gelen hadis usûlü müellifleri iştiğal ettikleri alanla ilgili yeni meseleler ortaya koymaktan ziyade, onun inşa ettiği hadis usûlü ilminin çeşitli yönlerini ele alarak konuların tertibi ve meselelerin izahı üzerinde yoğunlaşmışlardır.

el-Hatîb bazı hadis usûlü konularına dair kaleme aldığı müstakil eserlerle de kendisinden sonrakilere kaynaklık etmiş, bu alanda açtığı çığırda sonrakilere örnek olmuştur. el-Hatîb'in ortaya koyduğu bu eserler üzerinde yapılan ihtisâr ve şerh çalışmaları ayrıca bu alanda yazılan benzer kitaplar alan derinliğine önemli katkı sağlamış, böylece konuların anlaşılması yönünde büyük ve daha sistematik bir bilgi birikimi meydana gelmiştir.

“el-Hatîb el-Bağdâdî'nin Muhtevâ ve İstilahları Bağlamında Hadis Usûlüne Etkisi”

Özet: Özellikle *el-Kifâye* ve *el-Câmi'* adlı eserleri başta olmak üzere, hadis usûlünün muhtelif konularına dair kaleme aldığı çeşitli eserleriyle el-Hatîb el-Bağdâdî, genelde hadis ilmi özeldense hadis usûlüne büyük katkılar sağlamış velûd bir âlimdir. Kendisinin, hadis ve hadis usûlü ilmine dair birçok eseri bulunmakla birlikte İslâmî ilimlerin diğer bazı alanlarında da çok kıymetli çalışmaları bulunan el-Hatîb'in entelektüel yapısının şekillenmesinde daha önceki âlimlerin etkisinin büyük olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Aynı şekilde müellifin başta hadis usûlcüleri olmak üzere diğer âlimler üzerinde de büyük etkileri olmuştur. Bu çalışmamda el-Hatîb'in daha çok hadis usûlcülüğünü esas alarak etkilendiği ve kendilerine tesir ettiği şahıslar, konular ve istilahlara ele alınacaktır.

Atıf: Veli ABA, “el-Hatîb el-Bağdâdî'nin Muhtevâ ve İstilahları Bağlamında Hadis Usûlüne Etkisi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XIV/1, 2016, ss. 75-98.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis usûlü, el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*.